

SAMHÄLLET GYSINGE

Gysinge, Bruket, Kölnan, Mattön, Granön, Byggena och Karinmossen

Kärnan i brukssamhället Gysinge är Herrgården, Masugnsruinen, Vårdshuset och de gamla vitrappade smedbostäderna. Där finns också den över hundra år gamla fungerande kraftstationen och det övergivna stålverket där uppfinnaren F.A. Kjellin gjorde sina första lyckade försök att smälta järn i elektrisk ljusbåge. Den av Kjellin konstruerade induktionsugnen 1899 – 1901 för stålframställning i Gysinge, gav upptakten till nutidens högfrekvens- och virvelströmsugnar.

Gysinge Bruk har anor sedan slutet på 1600-talet. Under 1700-talet formades bruket till en av Sveriges första järntillverkare. Brukets utveckling gick långsamt med små enkla bostäder i trä. Lönsamheten var dålig. Bruket bytte ägare ungefär vart tionde år.

Gysinge Järnbruks glanstid började när bankirfamiljen Benedicks 1820 köpte bruket. Familjens söner blev på rad brukspatroner fram till 1905, då järntillverkningen hade konkurrerats ut av modernare svenska bruk. Dåvarande brukspatron Gustaf Benedicks lämnade Gysinge och bruket fick ny ägare.

Under de drygt åttio år som familjen Benedicks styrde och ställde i Gysinge formades samhället till det som idag finns kvar i skön prakt: Allén av pilar som går rakt genom bruket och som är den gamla öst-västliga genomfartsleden mellan Hedesunda och Österfärnebo. Utmed pilallén och Bruks-gatan finns de vitrappade smedbostäderna med magnifika förrådsbyggnader. Alltsammans huvudsakligen uppbyggt i cementerad slaggsten och tegel under 1800-talet. Runt Gysinges bruksområde växte tre närliggande bostadsområden upp alltefter behov av verksamhet, hantverkare och annan arbetskraft.

Kölnan

Det första området som bildades var Kölnan, ett litet område vid pilalléns början i öster. Där byggdes 1867 folkskolan, bostadshus och förrådshus.

Mattön

Mattön är ön som ligger söder om bruket. De två broarna Långbron till Granön och Kalvbron leder till Mattön. Vid 1800-talets början var Mattön ett område av skog och betesmark. Familjen Benedicks införskaffade området och upplät marken till hantverkare och flottare som där byggde upp ett egnahemsområde.

I slutet av 1800-talet och början av 1900 hade ca 40 villor byggts tillsammans med Missionhus, Folkets Hus, koloni (för stockholmsbarn), speceriaffär (Arrenius), skyttepaviljong m.m.

Mattön är en lågmarksö omfluten av Dalälven. De plana låga stränderna gör att älvvattnet under våren stiger och bildar stora gynnsamma våtmarker för mygggägg som utvecklar myggglarver. När sommarsolen sedan kommer frigörs myriader av myggsvärmar som letar sig fram till människor och djur i närområdet, till stor glädje för vissa fåglar men till besvär för befolkningen.

Att Gysinge är världsberömt som ”Sveriges Myggrike nr 1” beror till stor del på Mattöns våtmarker. För att göra omgivningen mindre myggrik och beboelig så giftsprutas idag våtmarkerna för att förhindra myggäggets utveckling.

Att hålla en låg vattennivå på Dalälven är också ett effektivt sätt att reducera populationen av mygg.

Granön

Granön är den lilla ön i Dalälven mellan Långbron och Kalvbron. Ön har inga bostäder eller andra byggnader. Under slutet av 1870-talet anlade Gustaf Benedicks på Granön en ”engelsk park” med sällsynta träd och buskar.

Efter 125 år har Granön fortfarande kvar sin natur av engelsk park. På Granön byggdes en Kägelbana som blev ett kärt tillhåll för brukets medelklassare. Även ett stort fodermagasin byggdes, ca 70 m långt och 25 meter brett, i två våningar. Under 40-talet stod magasinet tomt. Under flera år nyttjades det under sommarmånaderna till populärt danspalats. Såväl Kägelbanan som ”Dansladan” på Granön är idag borta. Kägelbanan revs, Dansladan brann.

Byggena

Gustaf Benedicks var den siste av brukspatronerna. Han var driftig och gjorde mycket för samhällets välfärd. När han förstod att järnproduktionen skulle slås ut anlade han under åren 1885 - 1900 en kraftstation, ett stålverk, en pappersmassafabrik, en torvmosse (Karinmossen) och ett lantbruk i Gysinge. Till dessa verksamheter behövdes arbetare och arbetarbostäder. Norr om bruket, några 100-tals meter från stålverket i närheten av de nybyggda lantbruket, byggdes sex radhusliknande bostäder för arbetare.

Den delen av bruket fick benämningen Byggena. Fem av radhusen var trähus. Ett var byggt i slaggsten. Varje hus inrymde 4-6 familjer. Idag är slaggstenhuset och ett av trähusen rivna. Kvar står idag fyra vackra rödmålade trähus kvar. I hus nr 2 har Gysinge Centrum för Byggnadsvård en butik som erbjuder bygg- och inredningprodukter av hög kvalitet.

Karinmossen

Ca 5 km nordväst om Gysinge ligger Karin sjön. Kring sjön och dess myrmarker igångsattes torvutvinning på tidigt 1900-tal. Torvproduktionen med dess fabrik där man smulade, torkade och pressade torven till balar var under 30 och 40-tal en lönsam affär. Från fabriken gick en 5 km lång linbana till järnvägstationen i Gysinge där torven magasinades och sedan lastades på godsvagnar för transport till olika delar av landet. Var femte minut kommer en linvagn lastad med två balar till stationsmagasinet. Arbetet på Karinmossen var intensivt under sommarmånaderna. Torven skars manuellt med spadar ur myrmarken till rektangulära block, stora som tegelstenar, som sedan kantställdes och kupades för att torka i solvärmen. Efter ett par veckor i sommarvärmen, lastades torven på vagnar som drogs till fabriken för beredning och pressning till halv-kubikmeter stora balar som hölls samman med två trägrindar och ståltråd.

Arbetarna på Karinmossen kom huvudsakligen från Gysinge. Chefen för torvmossen hette Forsberg och bodde på Mattön.